

הקשר בין ההקשר והמעורבות בספורט לבין ההכרה

החברתית והשכילה המוסרית בקרב מתבגרים

ספורטאים ולא-ספורטאים

חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"

מ א ת

שרי פישמן-פורמן

בית הספר לחינוך

הפקולטה למדעי החברה

הוגש לסנט של אוניברסיטת בר-אילן

תשרי, תשס"ח

רמת גן

עבודה זו נעשתה בהנחייתם של ד"ר נאוה מסלובטי ופרופ' אריה כהן

תודות

לדי"ר נאוה מסלובטי, על התמיכה לכל אורך הדרך, המקצועיות והידע הרב בתחום, על הקריאה הקפדנית והתיקונים הרבים שבזכותם העלו את העבודה בכל פעם לרמה אקדמית גבוהה יותר. תודה גם על שנתת לי את ההזדמנות ללמד מצד אחד ולנסוע ולהכיר אישית את המומחים העולמיים בתחום ההתפתחות המוסרית מצד שני.

תודה על הסבלנות, העידוד והידידות.

לפרופ' אריה כהן, על עזרתו המקצועית והערותיו הבונות.

למנהלים, למורים ולמאמנים תודה רבה שהסכמתם לעריכת המחקר ובמיוחד לתלמידים ולספורטאים שענו על השאלונים (הארוכים).

להורי האהובים, פרופ' פנינה פישמן ועו"ד דב פישמן, שבזכותם אני מי שאני. על הדוגמא האישית והתמיכה לכל אורך הדרך. תואר זה מוקדש לכם באהבה וגאווה.

לילדי הקטנים, אלאי ואראל, שעזרו לי לחלק את השאלונים לספורטאים אחר הצהריים והתנהגו למופת. על סבלנותכם הרבה ואהבתכם למרות שלא ראיתם אותי סופי שבוע שלמים בעקבות כתיבתי.

ולבסוף, לבעלי נתי, שעודד אותי לאורך הדרך הארוכה מאוד (הכרנו בשבוע הראשון ללימודים ואני מסיימת עם שני ילדים)

עבודה זו מוקדשת לסבתי, שושנה גבעוני, ז"ל

שושנה גבעוני, בתו של הרב מאיר ברלין

(אוניברסיטת בר-אילן קרויה על שם משפחתה)

אשת חינוך דגולה, סבתא למופת וחברתי הטובה ביותר,

שליוותה אותי לכל אורך הדרך והטמיעה בי ערכים של

התמדה, חריצות, שאפתנות ואהבת הספר.

עבודה זו מוקדשת לך,

סבתא יקרה

תוכן העניינים

א	תקציר
1	מבוא
3	1. רקע תיאורטי
3	1.1 החשיבות של חשיבה מוסרית והכרה חברתית בספורט
5	1.2 המודל לפי בירנה והחשיבות של המחקר בתחום הספורט
6	1.3 התיאוריות המבניות הקוגניטיביות-התפתחותיות
7	1.3.1 תיאוריית ההתפתחות הקוגניטיבית על-פי פיאז'ה
9	1.3.2 תיאוריית השיפוט המוסרי על-פי קולברג
11	1.3.3 שכיחה מוסרית בהקשר הספורט
15	1.3.4 תיאוריית ההכרה החברתית על-פי סילמן
17	1.3.5 הכרה חברתית בהקשר לספורט
19	1.4 התיאוריה הפונקציונלית של הקוגניציה
20	1.4.1 מודולריות שיפוטית
21	1.4.2 היבטים פונקציונלים בחקר הספורט
22	1.4.3 סיכום והשוואה בין הגישות
25	2. השיטה
25	2.1 משתני המחקר
25	2.1.1 משתנים בלתי תלויים
25	2.1.2 משתנים מבוקרים
25	2.1.3 משתנים תלויים
26	2.2 אוכלוסיית המחקר

31	הכלים	2.3
31	שאלון מעורבות בספורט	2.3.1
31	שאלון לבדיקת רמת ההכרה החברתית בהקשר חיי היום יום	2.3.2
34	שאלון לבדיקת התפתחות ההכרה החברתית בספורט	2.3.3
38	שאלון לבדיקת מוסריות בהקשר חיי היום יום	2.3.4
41	שאלון לבדיקת מוסריות בהקשר ספורט	2.3.5
42	הצדקת עברות	2.3.6
48	הליך המחקר	2.4
50	תוצאות	3
90	דיון	.4
111	ביבליוגרפיה	.5
121	נספחים	

רשימת הלוחות

- 26 לוח 1 – התפלגות אוכלוסיית המחקר לפי דרגת כיתה
- 27 לוח 2 – התפלגות אוכלוסיית המחקר לפי מגדר
- 28 לוח 3 – התפלגות אוכלוסיית המחקר לפי כיתת הלימוד ומגמת הלימוד
- 29 לוח 4 – התפלגות אוכלוסיית המחקר לפי תדירות העיסוק בספורט, גיל, מגדר וכיתה
- 36 לוח 5 – טבלת ניתוח גורמים
- 37 לוח 6 – מקדמי המתאם בין הכרה חברתית בחיי היום יום לבין הכרה חברתית בספורט
- 51 לוח 7 – מקדמי המתאם בין הכרה חברתית ושכילה מוסרית בספורט ובחיי היום יום
- 54 לוח 8 – מקדמי המתאם בין ההכרה החברתית בחיי היום יום ובספורט לבין דרגת הכיתה
- 56 לוח 9 – מבחן ANOVA לבדיקת הבדלים בהכרה חברתית ביחס לדרגות כיתה
- 57 לוח 10 – מקדמי המתאם בין רמת השכילה המוסרית לבין דרגת הכיתה (שש שנתית)
- 58 לוח 11 – מבחן ANOVA לבדיקת הבדלים ברמת השכילה המוסרית לפי דרגת כיתה
- 60 לוח 12 – שכילה מוסרית ביחס לחטיבות לימודים
- 61 לוח 13 – שכילה מוסרית של ספורטאים ולא-ספורטאים לפי חלוקה לחטיבות
- 62 לוח 14 – השוואת רמות ההכרה החברתית והשכילה המוסרית לפי מגדר (כלל האוכלוסייה)
- 63 לוח 15 – השוואת הכרה חברתית ושכילה מוסרית ביחס למגדר עבור ספורטאים
- 65 לוח 16 – השוואת הכרה חברתית ושכילה מוסרית ביחס למגדר עבור לא-ספורטאים
- 67 לוח 17 – השוואת הכרה חברתית ושכילה מוסרית לפי רמת העיסוק בספורט
- 69 לוח 18 – השוואת רמות ההכרה החברתית והשכילה המוסרית לפי סוג הכיתה
- 71 לוח 19 – השוואת מדדי ההכרה החברתית והשכילה המוסרית לפי סוג הספורט : קבוצתי לעומת אישי
- 73 לוח 20 – השוואת רמות ההכרה החברתית והשכילה המוסרית לפי איפיון הספורט כעממי או הישגי
- 75 לוח 21 – בדיקת מודל רגרסיה להסברת השכילה המוסרית כולל מדדי הכרה חברתית
- 77 לוח 22 – בדיקת מודל רגרסיה להסברת השכילה המוסרית בלי מדדי הכרה חברתית
- 78 לוח 23 – בדיקת מודל רגרסיה להסברת ההכרה החברתית
- 80 לוח 24 – עמדות הנבדקים העוסקים בכדורסל כלפי עברות
- 80 לוח 25 – עמדות הנבדקים העוסקים בשחייה כלפי עברות

- 81 לוח 26 – עמדות הנבדקים העוסקים במחול כלפי עברות
- 81 לוח 27 – עבירות בספורט (כללי) כתלות בספורט
- 83 לוח 28 – עבירות בספורט (צופה/חבר וגרם/נגרם) כתלות בספורט

רשימת האיורים

- 30 איור 1 - התפלגות אוכלוסיית המחקר לפי תחומי עיסוק בספורט
- 46 איור 2 - מפת ניתוח המרחב הקטן - SSA עבור שאלוני שכילה מוסרית והכרה חברתית
- 82 איור 3 - עבירות בספורט (כללי) כתלות בספורט
- 84 איור 4- עבירות בספורט (צופה/חבר וגרם/נגרם) לפי סוג הספורט
- 86 איור 5- המודל התיאורי לפי ניתוח נתיבים
- 88 איור 6- אומדני ניתוח הנתיבים

תקציר

מטרת העבודה הנוכחית היא לבדוק את הקשר ההקשר והמעורבות בספורט לבין תחומים פסיכו- חברתיים: רמת הכרתם החברתית ושכילתם המוסרית של מתבגרים. בנוסף, לבדוק את מודל מערכת הקשרים בין מדדי רמות ההכרה החברתית בחיי יום ויום ובספורט, עם רמות השכילה המוסרית ההיפותטית ובספורט.

העבודה השוותה שתי גישות של התיאוריה ההתפתחותית-מבנית הן בהקשרן המקובל והן בהקשר לדילמות בספורט.

א. תיאוריית התפתחות ההכרה החברתית נבדקה בנוסף גם בהקשר ספציפי ומיוחד שטרם נחקר עד כה – תחום הספורט.

ב. לעומתה, תיאוריית ההתפתחות המוסרית נחקרה כבר בהקשר הספורט, אך לא בישראל, על כן נבדקו הקשרים בין התיאוריות בכלל, ובהקשר לספורט בפרט, בקרב מתבגרים בישראל.

סקירת הספרות בתחום השכילה המוסרית מראה, כי ספורטאים מציגים שכילה מוסרית ברמה נמוכה יותר מלא-ספורטאים. זאת ועוד, כאשר מציגים לנחקרים הספורטאים דילמות מחיי היום יום לעומת דילמות מתחום הספורט, הם מנמקים ברמה מוסרית נמוכה יותר בדילמות ספורט מאשר בדילמות מוסריות מחיי היום יום.

עבודה זו בדקה את רמת השכילה המוסרית וההכרה החברתית של מתבגרים בקבוצות גיל שונות בנושאים הקשורים לספורט ולחיי היום יום, וכן נבדקה תלות השכילה המוסרית וההכרה החברתית במשתנים כגון: מגדר, סוג כיתה, דרגת כיתה, סוג הספורט ומעורבותם של המתבגרים בספורט. בנוסף, בדק המתקרא האם קיים הבדל בין רמת ההכרה החברתית והשכילה המוסרית בנושאים הקשורים לספורט לבין ההכרה החברתית והשכילה המוסרית בנושאים הקשורים לחיי היום יום.

מדגם המחקר כלל 503 תלמידים שלמדו בכיתות ז' עד י"ב בחמישה בתי ספר במרכז הארץ. התלמידים התחלקו לשתי קבוצות לפי זיקתם לפעילות גופנית שמחוץ למסגרת בית הספר: (א) ספורטאים; (ב) תלמידים שאינם עוסקים בספורט מחוץ למסגרת בית הספר.

שיטת המחקר כללה העברת שאלונים סגורים ואנונימיים לבדיקת רמות ההכרה החברתית בחיי היום יום (Relationship Questionnaire (Rel-Q) שתורגם לצורך המחקר הנוכחי ורמות ההכרה החברתית בספורט (שאלון שחיברה כותבת עבודה זו לצורך המחקר הנוכחי), שאלונים לבדיקת רמות השכילה המוסרית בחיי היום יום (Defining Issues Test (D.I.T) ובספורט (HBVCI) Hahm-Beller Values Choice Inventory, שאלון שתורגם לצורך המחקר הנוכחי וכן, שאלון הצדקת עברות לפי הגישה הפונקציונלית ובעקבות עבודתו של וולף (גם הוא חובר על ידי כותבת עבודה זו לצורך המחקר הנוכחי). שאלון זה הועבר למספר קטן של ספורטאים מצטיינים. תפיסתו של וולף מניחה, כי אדם שופט אירועים על פי מעורבותו בהם ובהתאם לתפקידו החברתי בהקשר הנידון, שפיסתו משתנה על פי מערך התפקידים של מבצע השפיטה. על פי וולף, שיפוט מוסרי הינו סכימה קוגניטיבית שיפוטית המבטאת קשר פסיכולוגי פונקציונלי בין אשמה ותוצאה.

בדיקת מערכת היחסים בין רמת השכילה המוסרית וההכרה החברתית של מתבגרים בקבוצות גיל שונות בנושאים הקשורים לספורט ולחיי היום יום נערכה באמצעות ניתוח המרחב הקטן ביותר (Smallest Space Analysis - SSA). זהו ניתוח מערך קשרי הגומלין בין המשתנים המיוצגים על ידי נקודות במרחב והקרבה המרחבית בין הנקודות מייצגת את עוצמת הקשר בין המשתנים לבין עצמם.

כמו כן, במסגרת המחקר נבדק מודל תיאורטי לתיאור דפוס הקשרים המבניים בין משתני הרקע של המשתתפים (מגדר, שכבת גיל, סוג כיתה וסוג ספורט) לבין רמת ההכרה החברתית ורמת השכילה המוסרית בחיי היום יום והספורט. באמצעות תוכנת Amos הוצג תיאור גראפי של המודל התיאורטי המוצע המתווה את דפוס הקשרים המבניים בין משתני המחקר.

ממצאי המחקר העלו כי: (1) קיים קשר בין רמת ההכרה החברתית לרמת השכילה המוסרית. קשר שלילי נמצא בין רמת ההכרה החברתית (בחיי היום יום ובספורט) ובין רמת השכילה המוסרית בספורט, ואילו קשר חיובי נמצא בין רמת ההכרה החברתית (בחיי היום יום ובספורט) לבין רמת השכילה ההיפותטית. כמו כן נמצא כי עצמת הקשרים שונה עבור ספורטאים ולא-ספורטאים. אצל נבדקים שאינם ספורטאים, לא נמצא מתאם מובהק בין רמת ההכרה החברתית בחיי היום יום ובין רמת השכילה המוסרית ההיפותטית.

(2) נמצאו הבדלים ברמת ההכרה החברתית והשכילה המוסרית לפי דרגת הכיתה של הנחקרים. נמצא כי רמות ההכרה החברתית והשכילה המוסרית מתפתחות עם הגיל.

(3) נמצאו הבדלים מובהקים לפי מגדר. נמצא כי רמת ההכרה והשכילה של הבנות גבוהה מזו של הבנים, מלבד שכילה מוסרית בספורט בה היה יתרון משמעותי לבנים.

4) נמצא כי רק חלק קטן מהמדדים הנוגעים להכרה חברתית בחיי היום יום ולהכרה חברתית בספורט מושפעים מכך שהנדקים העוסקים בספורט משתתפים בתחרויות (ספורטאים מקצועיים) לעומת נבדקים חובבים אשר אינם משתתפים בתחרויות, יחד עם זאת רמת ההכרה החברתית בחיי היום יום בשני מדדים: פרספקטיבה ומשא ומתן מציאותי נמצאה גבוהה יותר אצל נבדקים שאינם משתתפים בתחרויות מאשר נבדקים שמשתתפים בתחרויות.

5) נמצא כי תלמידים בכיתות רגילות הציגו רמות גבוהות יותר של הכרה חברתית מאשר התלמידים בכיתות/מגמות הספורט בבחינת מדד ספורטאים מכים אך בבחינת ספורטאים שאינם מכים התלמידים בכיתות/מגמות הספורט הציגו רמות גבוהות יותר של הכרה חברתית מאשר התלמידים מכיתות רגילות. בבחינת השכילה המוסרית נמצא כי התלמידים בכיתות/מגמות הספורט בעלי רמת שכילה מוסרית גבוהה יותר לעומת תלמידים מכיתות רגילות.

6) לא נמצא קשר בין סוג הספורט (קבוצתי לעומת אישי) לבין ההכרה החברתית והשכילה המוסרית.

7) נמצא קשר בין תחרויות לבין רמות ההכרה החברתית. נבדקים העוסקים בספורט עממי הציגו רמות גבוהות יותר של הכרה חברתית מאשר ספורטאים העוסקים בספורט תחרותי. עם זאת, תוצאות הפוכות נמצאו בנוגע לרמת השכילה המוסרית בספורט. כלומר, העוסקים בספורט הישגי הציגו רמות גבוהות יותר של שכילה מוסרית מאשר אלו שאינם עוסקים בספורט תחרותי. לא נמצאו הבדלים בנוגע לשכילה המוסרית ההיפותטית בין נבדקים העוסקים בספורט הישגי לעומת העוסקים בספורט עממי.

8) ממצא יחיד עלה מביקת המודולריות השיפוטית העוסקת בניבוי התנהגות אלימה באמצעות המסגרת הפונקציונלית והוא שעמדות שחקני הכדורסל שליליות יותר מאלו של השחיניים או הרקדנים. שחקני הכדורסל נטו לתמוך יותר (או ליתר דיוק להתנגד פחות) לביצוע העבירות.

המחקר הנוכחי מהווה תרומה וחיזוש לשדה המחקרי ולשדה החינוכי כאחד, כאשר נמצא כי קיים קשר בין רמת ההכרה החברתית בחיי היום יום ובספורט ובין רמת השכילה המוסרית בספורט (קשר שלילי) וההיפותטית (קשר חיובי).

תרומה מתודולוגית למחקר היא בבניית שאלונים חדשים בנושאים של הכרה חברתית בספורט ועברות בספורט. וכן תרגום והתאמה לעברית של שאלונים קיימים בנושאים של הכרה חברתית ושכילה מוסרית בספורט.

התרומה החינוכית מתייחסת להשלכות החינוכיות הנובעות ממצאי המחקר המורות על הצורך בהבניה מכוונת של ערכים מוסריים וחברתיים לתלמידים בכיתות ובמסגרות הספורט.